

شیعه شناسی - ۲

مجید رضایی دوانی

امیر مؤمنان به
روایت نجم البلاغه

کتابخانه
نشر نگاه معاصر

امیر مؤمنان به روایت نهج البلاغه

نویسنده

مجید رضایی دوانی

(عضویت علمی «انجمن نهج»)

ناشر: نگاه معاصر (وابسته به مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر) / طراح جلد: باسم الرسام
حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی هما (امید سیدکاظمی) / لیتوگرافی: نوید / چاپ و صحافی: فرنو
چاپ اول: ۱۳۹۳ / شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه / قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان / شابک: ۹۶۳-۹۶۳-۹۷۸

کتابخانه

نشانی: مینی سیتی - شهرک محلاتی - فاز ۲ مخابرات - بلوک ۳۸ - واحد ۲ شرقی

تلفن: ۱۲۴۴۸۴۱۹ - پست الکترونیک: negahe.moaser94@gmail.com

سرشناسه	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق.
عنوان قراردادی	: نهج البلاغه، فارسی-عربی، برگزیده
عنوان و نام پدیدآور	: امیر مؤمنان به روایت نهج البلاغه / نویسنده مجید رضایی دوانی
مشخصات نشر	: تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	: ۳۹۶ ص، مصور، ۵/۲۱×۱۴ س.م
فروست	: شیعه‌شناسی؛ ۲
شابک	: 978-964-9940-08-3
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - خطبه‌ها
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - نامه‌ها
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - کلمات قصار
شناسه افزوده	: رضایی دوانی، مجید، ۱۳۳۹-
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ر ۶ / ۰۴۲ / BP ۳۸
رده‌بندی دیویی	: ۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۷۴۷۰۵

فهرست مطالب

۹	مقدمه
---	-------

فصل اول: از تولد تا بیعت مردم در مدینه (۱۳)

۱۳	تولد امام
۱۶	علی در غار حراء
۱۹	علی (علیه السلام) در شعب ابی طالب
۲۰	هجرت
۲۱	مدینه، دوران پیکار و دفاع از اسلام
۲۶	انعقاد پیمان نامه
۲۷	رحلت پیامبر و انقطاع وحی
۳۴	زمان ارتحال رسول خدا
۳۵	امیر مؤمنان و فتنه بزرگ تاریخ اسلام
۴۱	امیر مؤمنان اسطوره وحدت اسلامی
۵۰	خلافت ابوبکر و رفتار دستگاه خلافت با اهل بیت پیامبر (اجبار به بیعت و تهاجم به اموال اهل بیت)
۵۴	علی در فقدان امانت نبوی
۵۷	امام در سمت مشاور امین و دانا
۵۸	دوره خلافت عمر بن خطاب
۶۳	شورای خلافت و نقش عمر در انتخاب عثمان

۶۷	خلافت عثمان و سلطه بنی امیه بر جهان اسلام
۷۰	نامه اخلاقی به سلمان فارسی حاکم مداین
۷۰	انحراف خلافت و قربانی شدن پیشکسوتان جهاد و شهادت
۷۲	تبعید ابوذر
۷۴	اختلاف با عثمان
۷۶	مقایسه عمر و عثمان
۷۷	شورش علیه عثمان

فصل دوم: آغاز حکومت امیر مؤمنان علیه السلام (۸۱)

۸۱	بیعت مردم با امیر مؤمنان
۸۶	سخنرانی امام بعد از بیعت
۹۲	اهداف امام از حکومت و اقدامات اصلاح گرانه
۹۶	حکومت نوپای علمی و خطرات پیش رو
۱۰۰	انتخاب کارگزاران
۱۱۵	دنیا طلبی خواص
۱۱۹	امام و همنشینی با فقراء

فصل سوم: شکل گیری جریان ناکثین و نبرد جمل (۱۲۵)

۱۲۵	فتنه عهد شکنان (ناکثین)
۱۲۶	حرکت شورشیان به سوی بصره
۱۳۰	امام در ریزه
۱۳۲	درخواست کمک از کوفه
۱۳۵	در راه بصره
۱۳۹	تصرف بصره
۱۴۰	امام در ذی قار
۱۴۸	جلوگیری از وقوع جنگ جمل
۱۴۹	توبه زبیر
۱۵۴	شروع نبرد
۱۵۶	رفتار امام با شورشیان بصره پس از جنگ

۱۶۲	حضور همه حق خواهان تاریخ در جبهه حق
۱۶۳	تقدیر از یاران
۱۶۳	سیاستگذاری از مردم کوفه
۱۶۳	خبر از آیندهی بصره
۱۶۶	خطبه ۱۵۶: لزوم اطاعت از امام
۱۷۲	تفاوت های زن و مرد
۱۷۳	تقسیم اموال خزانة
۱۷۴	نصب فرماندار جدید
۱۷۵	ساده زیستی پیشوایان عدالت

فصل چهارم: شکل گیری جریان قاسطین و نبرد صفین (۱۷۹)

۱۷۹	حرکت به سمت کوفه، کوفه میزبان امام
۱۸۰	نامه به والی بصره
۱۸۲	نامه به معاویه
۱۸۷	آماده سازی برای رفتن به جنگ
۱۸۹	پیوستن دشمنان امام به معاویه
۱۹۰	نامه های معاویه به امام و جواب آن
۲۰۱	مصر و عزل قیس بن سعد و امارات محمد بن ابی بکر
۲۰۵	خطبه عید فطر
۲۰۵	حرکت امام به سمت نخَیله و صفین
۲۱۳	صفین و درگیری بر سر شریعه آب
۲۲۱	مراحل امر به معروف و نهی از منکر
۲۲۱	وحدت رمز پیروزی
۲۲۳	صفین نبردگاه حق و باطل
۲۲۴	اجتناب از سب و دشنام
۲۲۵	آموزش نبرد
۲۲۹	نبردهای پراکنده
۲۳۱	مراقبت از نسل پیامبر
۲۳۱	نبرد دلاورانه علیه شامیان

۲۳۲.....	جنگ تمام عیار و شهادت عمار و دیگر اصحاب پیامبر
۲۳۷.....	لیلة الهرب و اوج رشادت امام
۲۳۷.....	خدعه عمر و عاص و پذیرش حکمیت
۲۴۱.....	پذیرش اجباری حکمیت

فصل پنجم: بازگشت از صفین و شکل گیری مارقین و نبرد نهروان (۲۴۵)

۲۴۵.....	بگومگویی لشکریان
۲۴۸.....	وصیت به امام حسن (علیه السلام)
۲۵۵.....	مراقبت و نظارت بر کارگزاران
۲۶۳.....	زیاد بن عبید
۲۶۷.....	هشدار به ابو موسی از فرنگ ابن نابغه
۲۸۹.....	بازگشت کوفیان به کوفه برای تجدید قوا
۲۹۲.....	وفات سهل بن حنیف
۲۹۳.....	آرمان عدالت در قامت رفتار علی
۲۹۴.....	خروج خزیت بن راشد

فصل ششم: سقوط مصر و غارت گری های خونین معاویه (۳۰۹)

۳۰۹.....	مالک و امارت مصر
۳۲۴.....	غارت گری دژخیمان در شام
۳۲۴.....	غارت گری عبدالله بن عامر حَضْرَمِی
۳۲۷.....	ابن عباس و بیت المال بصره
۳۳۲.....	غارت گری ضحاک بن قیس فِهری
۳۳۴.....	غارت گری نعمان بن بشیر به دستور معاویه
۳۴۰.....	غارت گری عبدالله بن مسعده فزاری
۳۴۰.....	غارت گری یزید بن شجره الرهاوی
۳۴۱.....	غارت گری سفیان بن عوف غامدی
۳۴۵.....	غارت گری بُسر بن ابی أرطاة دژخیم

فصل هفتم: روزهای پایانی عمر امام (۳۵۷)

۳۵۸	روزهای پایانی
۳۶۶	آخرین سخنان و وصایا در بستر شهادت
۳۶۸	وصیت پایانی به امام حسن و حسین و همه دوستداران مولا
۳۷۳	منابع
۳۷۷	نمایه
۳۸۷	تصاویر

مقدمه

نهج البلاغه مجموعه‌ای است مشتمل بر بخشی از خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار امام امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام که با گزینش علمی سید رضی صورت بسته است. بیش از ۱۰۰ قرن از تألیف آن (۴۰۰ قمری) می‌گذرد و در این مدت، نوشته‌های بسیاری اعم از شرح و تصحیح و تکمله و مستدرک و دانشنامه و... بر آن نوشته شده است. شهرت نهج البلاغه جامعه مسلمانان اعم از پیروان اهل بیت و اهل سنت و غیر مسلمانان را درنور دیده و امروزه شهرت جهانی یافته است. از مطالب مندرج در نهج البلاغه برای شرح معارف دینی در زمینه‌های مختلف استفاده می‌شود. تنوع و گستردگی مطالب آن باعث شده که دانشمندان متعددی از جمله علمای سیاست، جامعه‌شناسی، مدیریت، اقتصاد، کلام، فلسفه، ادب، تاریخ، حدیث، فقه به آن رجوع و از سخنان حضرت استفاده کنند. شخصیت بی‌نظیر علی (ع) در میان یاران پیامبر باعث شده که درک حقائق اسلام و قرآن و سنت پیامبر (ص) از طریق کلمات ایشان تبیین گردد. آنچه این نوشته در پی آن است، تنظیم تاریخی مطالب نهج البلاغه است. از آنجا که خطبه‌ها و نامه‌ها و کلمات حضرت بدون توجه به تاریخ صدور آن تنظیم شده و هیچ ترتیب تاریخی مشخصی ندارد و این امر از نقاط ضعف آن است، تلاش در این جهت امری مطلوب به شمار می‌آید. تنظیم تاریخی مطالب نهج البلاغه کمک شایانی به درک بهتر مطالب آن می‌کند. در هر خطبه یا نامه، اشارات و کنایات و مطالبی است که به علت عدم وضوح وضعیت تاریخی آن به صورت مبهم درآمده و با نشان دادن زمان آن تا حدودی ابهاماتش برطرف می‌گردد. البته واضح است که در شروح نهج البلاغه یا

مستدرکات آن به ویژه نهج السعادة و دانشنامه‌ها و موسوعه‌ها از جمله موسوعة الامام علی ابن ابی طالب تلاش‌های ارزنده‌ای در تنظیم تاریخی سخنان امام صورت گرفته است و بدون شک، نوشته حاضر به تمام آن مکتوبات و امدار است. همچنین برخی از اهل تحقیق در زمینه زندگانی حضرت کتاب‌های ارزنده‌ای به رشته تحریر درآورده‌اند، که البته نوشته حاضر از جهاتی با نوشته‌های قبلی تفاوت دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره خواهد شد.

— نوشته حاضر بر آن است علاوه بر نگارش مختصر زندگانی امام علی (ع)، جایگاه خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه را در مواضع مناسب حیات ایشان نشان دهد، تا ضمن گزارشی از زندگانی، مطالب نهج البلاغه نیز تنظیم و تبیین تاریخی بیاید.

— نوشته حاضر زندگانی حضرت را با استفاده از مطالب نهج البلاغه تدوین کرده و از همین روی گاه مطالب تاریخی مربوط به اوایل بعثت یا تولد امام در خطبه‌های زمان خلافت مطرح شده، زیرا عمده مطالب نقل شده از امام مربوط به دوران حکومت است. از این رو به ناچار مطالبی که مربوط به گذشته بوده از خطبه یا نامه‌های بعدی مورد استفاده قرار گرفته است. برای نمونه امام در خطبه قاصعه (که در اواخر عمر ایشان ایراد شده) ارتباط خود با پیامبر را در دوران طفولیت بیان کرده‌اند و یا محاجه پیامبر در مورد معجزه حرکت دادن درخت به درخواست مشرکان را نقل نموده‌اند و ما از آن برای بیان زندگی ایشان در دوران طفولیت یا ابتدای بعثت استفاده می‌کنیم.

— برای تنظیم تاریخی مطالب از کتب مختلف مثل بحار الانوار، موسوعة الامام علی ابن ابی طالب، شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، بهج الصباغه، تمام نهج البلاغه، تنظیم موضوعی نهج البلاغه نوشته ابراهیم منهاج (دشکی)، پرتوی از نهج البلاغه، نهج السعادة فی مستدرک نهج البلاغه نوشته علامه محمد باقر محمودی، موسوعة التاریخ الاسلامی از محمد هادی یوسفی غروی و دیگر منابع استفاده شده است. کتب مذکور با اتکا بر منابع مختلف تاریخی، روایی، ادبی، رجالی و... از نوشته‌های شیعه و سنی مدارک متعددی را نقل کرده‌اند. از مطالب منابع مذکور به علت جامعیت نسبت به منابع دست اول استفاده شده و به اتکا تلاش آنان، از ذکر منابع اولیه خودداری گردیده است. ضمناً نقشه‌ها از کتاب اطلس غدیر تا عاشورا و موسوعة الامام علی بن ابی طالب تهیه شده است.

— پس از تنظیم مطالب این اثر، به کتاب نخستین نیم قرن از تاریخ اسلام در آینه نهج البلاغه نوشته حجت الاسلام عبدالمجید معادیخواه برخورد کردم. مؤلف محترم

تلاش نموده مطالب تاریخی نهج البلاغه را با استفاده از ترجمه ارزنده خود (خورشید بی غروب) منظم سازد، ولی کتاب مذکور دقیقاً به صورت تاریخی تنظیم نگشته است. فصل اول آن نیز مشتمل بر مطالب غیر تاریخی است و در فصول دیگر هم مطالب به صورت دقیق، تاریخی نیامده است. از این رو ضمن قدردانی از تلاش مؤلف محترم و استفاده از تحقیقات ایشان، این نوشته را می‌پیماید. همچنین کتاب علی از زبان علی دکتر سید جعفر شهیدی نیز گرچه از کلمات امام برای بیان زندگی ایشان استفاده کرده، ولی طریق اختصار را پیش گرفته است.

— در انتخاب نسخه نهج البلاغه با احترام نسبت به تمام تصحیح‌کنندگان نسخ نهج البلاغه، از تصحیح صبحی صالح استفاده کردیم. در دسترس بودن نسخه مذکور و استفاده بسیاری از مترجمان از آن، از عوامل این انتخاب بود.

— در انتخاب ترجمه مناسب از ترجمه‌های مختلف مثل ترجمه مرحوم استاد شهیدی، مرحوم استاد فیض الاسلام، ترجمه استاد دین‌پرور، ترجمه استاد معادیخواه، ترجمه مرحوم دشتی، ترجمه مرحوم طالقانی و استاد محمد مهدی جعفری (پرتوی از نهج البلاغه)، ترجمه مرحوم آیتی، ترجمه مرحوم استاد مبشری و از ترجمه‌های شارحان نهج البلاغه استفاده شده است و در این امر مدیون زحمات و تلاش‌های ادبی آن اساتید ارجمند بوده و هستیم. البته از ترجمه مرحوم آیتی با اصلاح برخی عبارات بیشترین استفاده شده است.

— شکل‌گیری اولیه نوشته حاضر به مناسبت برپایی کلاس‌های نهج البلاغه در هیأت متوسلین به حضرت ام‌الانمه علیها السلام — متشکل از جمعی از خواهران متدین فرهنگی و فرهیخته — بود. مقداری از مباحث قبلاً در نشریه داخلی هیأت به نام تمنای آب با عنوان زندگانی امیرالمؤمنین علی علیه السلام منتشر شد.

— در مراحل از کار برادر عزیز و مخلص و محقق ارجمند ابراهیم صالحی حاجی آبادی در تنظیم خطبه‌ها و نامه‌ها کمک شایانی انجام دادند، به ویژه با استفاده از کتاب ارزنده پرتوی از نهج البلاغه و دیگر کتب تاریخی در نظم بخشیدن به مطالب یاری‌رسان نوشته حاضر و همکار تحقیق اینجانب بودند. از خداوند متعال توفیق روزافزون برای ایشان خواهانم.

— کتاب حاضر براساس تعدد بیانات امام در هفت فصل به شرح ذیل آرایه می‌گردد: از تولد تا بیعت مردم در مدینه، آغاز حکومت امیر مؤمنان علیه السلام، شکل‌گیری جریان ناکثین و نبرد جمل، شکل‌گیری جریان فاسطین و نبرد صفین، بازگشت از صفین

و شکل گیری مارقین و نبرد نهر وان، سقوط مصر و غارتگری های خونین معاویه و روزهای پایانی عمر امام.

— نوشته های تاریخی نیازمند تفحص و دقت فراوانی است. با همه تلاشی که صورت گرفت تاریخ صدور برخی از بیانات امام واضح نشد، و می دانم که هنوز مجال وسیعی برای دقت باقی است. خطبه هایی که مفاد تفسیر آیه یا توصیف دنیا و آخرت و یا تبیین رابطه خدا و خلق دارد و تعداد آن هم زیاد است، متأسفانه معلوم نشد که در چه زمانی صادر شده است. از همه اهل تحقیق درخواست می کنم خطاها و اشکالات این نوشته را گوشزد کنند تا در طبع های بعد موجب تصحیح و تکمیل آن گردد. ضمناً متن و ترجمه برخی خطبه ها و نامه های طولانی ذکر نشده است.

— هدف اصلی، آشنایی مردم با نهج البلاغه در سیر تحولات و حوادث زندگانی حضرت است تا معرفت بیشتری نسبت به امام، گفته ها و وصایای ایشان به دست آید.
— امید دارم به آنچه به عمل آمده ثوابی تعلق گیرد و آن نصیب کسانی گردد که مرا با نهج البلاغه آشنا کردند. بدردم عباس رضایی دوانی در این امر سهم وافری داشت. خدایش رحمت کند.

— باید تشکر ویژه خود را از مدیر فاضل و خدوم نشر نگاه معاصر ابراز کنم که با همه مشکلات و کمبود وقت، نوشته حاضر را در اختیار اهل تحقیق قرار داد. از خداوند خواهانم که همچنان او را در مسیر حق یاور باشد. همچنین از محقق ارجمند مهدی کمپانی زارع که تمام متن را با دقت مطالعه کرده و زحمت ویراستاری ادبی را متحمل شدند، تشکر می شود.

— امسال که سال ۱۴۳۵ قمری است و در ایام عید غدیر، ۱۴ قرن از بیعت تاریخی مردم مدینه با امام می گذرد، فرصتی است که بازکاوی هایی نسبت به آرمان های معنوی امام و حکومت مورد نظر ایشان صورت گیرد. مناسب است تا سال ۱۴۴۰ که ۱۴ قرن پس از شهادت است وقایع مهم و اساسی حکومت امام در همایش ها و نشست های علمی بررسی شود. دانشگاه مفید و مکتب امیرالمؤمنین از معدود نهادهایی هستند که به این امر اقدام کرده و همایشی به نام حکومت علوی نگاهی پس از ۱۴ قرن ترتیب دادند. امید است نوشته حاضر گامی کوچک در این مسیر برداشته باشد.

قم — روز عرفة نهم ذی الحجة الحرام ۱۴۳۵ قمری

برابر با ۱۲ مهر ۱۳۹۳ هجری شمسی — مجید رضایی دوانی